

ОБРАЗ ВИРАЗНИКА ДУХОВНОГО ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕПОХИ В ТЕТРАЛОГІЇ Р. ІВАНЧЕНКО ПРО ДАВНЮ РУСЬ

Ніколаєнко В. М., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті подається аналіз образів у тетралогії Р. Іванченко про Давню Русь, які виражають духовний та інтелектуальний потенціал епохи.

Ключові слова: образ, характер, художній засіб, концепція.

Николаенко В. Н. ОБРАЗ ВЫРАЗИТЕЛЯ ДУХОВНОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЭПОХИ В ТЕТРАЛОГИИ Р. ИВАНЧЕНКО О ДРЕВНЕЙ РУСИ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье подается анализ образов в тетралогии Р. Иванченко о Древней Руси, которые выражают духовный и интеллектуальный потенциал эпохи.

Ключевые слова: образ, характер, художественные средства, концепция.

Nikolajenko V. N. THE IMAGE OF EXPONENT OF THE SPIRITUAL AND INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ERA IN THE TETRALOGY OF R. IVANCHENKO OF ANCIENT RUS / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article presents an analysis of the images in the tetralogy of R. Ivanchenko of Ancient Rus, expressing spiritual and intellectual potential of the era.

Key words: image, character, a means of artistic expression, concept.

Сучасні тенденції в українській історичній романістиці “оновлюють” погляд на людину, змінюють підходи до процесів осмислення індивіда в літературі. М. Ільницький охарактеризував це явище як “історія мисляча” [8, с. 140].

В українській літературі II пол. XX ст. концептуального значення набув образ хронографа, що розширило межі художнього осмислення політичних, морально-етичних, релігійних, естетичних, філософських засад різних суспільних станів. У тетралогії Р. Іванченко (романи “Зрада або Як стати володарем”, “Отрута для княгині”, “Гнів Перуна”, “Золоті стремена”) мисляче та осмислююче начала передовсім проявляються в персонажах, здатних думати. Кожен із них потрапляє у вир випробувань на морально-етичну стійкість. Окрім того, у кожному романі тетралогії знайшов місце образ духовного й інтелектуального виразника епохи – образ літописця чи народного речника.

Незважаючи на те, що до осмислення романів Р. Іванченко “Зрада або Як стати володарем”, “Отрута для княгині”, “Гнів Перуна”, “Золоті стремена”, які ввійшли до тетралогії, зверталися Л. Григор’єва, В. Кулаковський, О. Литвин, В. Микитась, М. Наснко, П. Орлик, Ф. Мисюра, В. Чумак, В. Юдін та ін., задекларована проблема не стала предметом наукових пошуків. У контексті дослідження історичної романістики 70–80-х рр. XX ст. крізь призму проблеми “людина в історії” М. Ільницький подав оглядовий аналіз роману “Гнів Перуна”. Отже, назріла потреба системного аналізу образу виразника духовного й інтелектуального потенціалу епохи в тетралогії Р. Іванченко про Давню Русь.

Із точки зору художності “літописний прийом” – засіб, який допомагає відтворити колорит епохи, достовірно передати її психологізм. Я. Гордін спробував його науково обґрунтувати. Він наголошував, що, вдаючись до використання цього прийому, автор “створює неминучий психологічний ефект присутності співбесідника-оповідача (...). У наполегливому звертанні до постаті мемуариста – учасника сюжетотворчих подій – проглядається ясна надія подолати часовий розрив, запропонувати читачеві психологічне сьогоднішнє, суміщення минулого й сьогоднішнього-нинішнього. Саме за таких умов минуле (...) стає частиною реального життя і здобуває дидактичну серйозність” [4, с. 52]. Реципієнт ототожнює реального автора з оповідачем, унаслідок чого з’являється особа сприйнятніша для нього, яка має художню і життєву виразність. Це, за висловом Я. Гордіна, “безумовний автор” [4, с. 45].

У романі „Гнів Перуна” Р. Іванченко продовжує розвивати традиції Р. Іванчука та В. Яна, які у своїх творах вивели образи філософів-мислителів як представників епохи, як вияв розумового потенціалу свого часу, моделюючи образ Нестора не лише як літописця та історика. Він, перш за все, філософ. Саме він уводить читача в коло проблем твору, виявляє їхній сенс. Персонаж Р. Іванченко, насамперед, надзвичайно цікава особистість, колоритна постать. Нестор опиняється на “вістрі часу”, на його очах відбуваються бурхливі й драматичні події епохи. Він уміє уникати гостроконфліктних ситуацій, бути понад ними.

Постать Нестора-літописця в романі є, безсумнівно, художнім образом мислителя давньої Русі (X ст.), і заслуга письменниці в тому, що вона створила тип власне українського інтелектуала, овіяного загадковим ореолом, тоді як вищеназвані письменники змальовували образи філософів-чужинців.

Отож, у романі “Гнів Перуна” Р. Іванченко художньо досліджує життєвий шлях головного героя на тлі епохи, з урахуванням задуму і процесу його втілення в “Повісті врем’яних літ”.

Метою життя Нестора є утвердження правди про походження Русі, витoki її державності, політичного і духовного самоусвідомлення. Це завдання для Нестора є першочерговим, оскільки його ім’я стало наріжним каменем полеміки між норманістами і їх противниками. Перші стверджували, що давня держава була створена варягами, інші цю теорію спростовували. Прихильники обох концепцій посилалися на “Повість врем’яних літ”. Річ у тім, що в пам’ятці є згадка про запрошення Рюрика, Синеуса й Трувера 862 р. князувати в Новгороді. Із того часу бере початок династія Рюриковичів. Паралельно у “Повісті врем’яних літ” є зауваження факту, що першими давньоруськими князями були Кий, Щек і Хорив [див.: 11, с. 27-30]. Отже, перша давньоруська держава виникла внаслідок внутрішнього соціально-економічного розвитку.

Існують дві домінуючі позиції сучасної науки, які спростовують норманську гіпотезу. Перша стверджує, що проникнення норманів на Русь спочатку мало винятково економічну мотивацію (торговельні зв’язки, товарообмін). Оскільки норманська експансія почалася в другій половині IX ст., а державна організація в Києві виникла десь на рубежі VIII–IX ст., варяги не могли бути її агресорами і творцями. “Не Київ зобов’язаний норманам (...), а нормани завдяки розвитку державного устрою на Русі, особливо на середньому Дніпрі, знайшли умови для участі в цьому процесі” [9, с. 228]. Та і, як вказано в “Повісті врем’яних літ”, рать Олегова складалася із воїнів різних племен: варягів, чуді, словенів, мері, весі, кривичів [див.: 11, с. 34].

М. Ільницький припускав, що в основу образу Нестора в романі Р. Іванченко “Гнів Перуна” лягли положення концепції Г. Ловмянського [див.: 7, с. 186]. І все ж таки, функції цього образу втіленням гіпотези про походження державності Русі не вичерпуються.

Абсурдність і суперечливість світу неможливо осягнути розумом. Тому найважливіші істини про саму себе людина відкриває за посередництвом відчуттів.

На таку думку наводить образ Нестора, котрого переслідують відчуття розчарування, безнадії, розгубленості, відчаю, марності боротьби, будь-яких дій і навіть існування. Намагаючись захиститись від цих відчуттів, він приймає чернечий сан, поринає у світ науки, пращє над своїм “пергаменом”.

У праці “Смисл творчості” М. Бердяєв відзначав, що людина, віддаючись наукам чи мистецтву, забувала на певний час про проблеми й небезпеки, які їй загрожували, і розкривала для себе іншу сферу буття [див.: 1, с. 37]. Навіть чітке й глибоке усвідомлення своєї ролі митця й відповідальності не захищало Нестора: “Його душу катували бісівські спокуси. Кознівi вибрики диявола мучили (...) денно й ношно. Плутали-заплутували його серце у сітях спогадів, від яких, думав, він відрікся назавжди. Найпаче дошкуляв диявол, коли приводив у келію образ Гайки...” [5, с. 48].

Забігаючи наперед, відзначимо, що загалом постать Нестора складна. І, мабуть, найвлучнішою є його характеристика як далекоглядного генія, котрий “заглядає в сутність речей і бачить цілі епохи, осягає сутність людини...” [15, с. 23]. Отож, концептуальним осердям роману “Гнів Перуна” є образ Нестора-літописця, який приходить до думки про ущербність народу, котрий не знає своєї історії. До речі, зображення думки – один із домінуючих характеротворчих прийомів у тетралогії Р. Іванченко. Авторка не обмежується лише проголошенням ідей у діалогах, спрямованих у майбутнє, пронизаних пристрасним пафосом. Як уже зазначалося, вона послуговується власне- і невласнепрямою мовою, яка є смислово-художнім і стилістичним засобом.

Але попри вищесказане, образ Нестора символічний, бо йому вдалося піднятися над мирською і духовною суєтою. Він не зміг завершити свою думку, донести її до нащадків, оскільки слово його не залежало від кон’юнктури, а князі потребували поступливіших літописців. Це призвело до передачі державного хронографа брату Сильвестру й появи неофіційного літопису Василька.

Нестор прагнув створити літопис, у якому повідає правду, покаже силу і міць руської землі, її джерела, впише в нього звичай різних племен своєї держави. Але в процесі розпаду єдиної Русі з’являються літописи удільних князів, у яких прославляються окремі персони, сила і мудрість Слова попирається підступністю, нищєстю духу.

Літопис Василя (Гордяти-Василька – автора літопису Василя, сина коханої Гайки, яку Нестор втратив за трагічних обставин) змінює погляди на мету і завдання хроніста взагалі. Якщо основа мистецьких засад Нестора полягала в тому, щоб “задля великого – відрікатись від малого, що у серці скалкою стирчить” [5, с. 433], то Василь приділяє значну увагу “дрібному”. Як на нього – то складова “великого”. Саме ці принципово відмінні положення є осердям у процесі творчого відображення дійсності кожним.

Хронограф Василя – тавро кровопролиттю й злочину князя Святополка, котрий наказав осліпити Василька Тербовлянського, кілька митей до того поцілувавши хрест миру. У цьому літописі з'являються елементи реалістичних тенденцій, які активно розвиваються в літературі наступних поколінь.

Письменниця філігранно виписала образ Гордяти-Василька, органічно вжививши його в хід розвитку подій не лише роману “Гнів Перуна” в образі вічного діда Гордяти, а й у останній книзі тетралогії “Золоті стремена”.

“Повість про осліплення Василька Тербовлянського” – це продовження і розвиток традицій літописання Нестора, розвиток прогресивних тенденцій наступними поколіннями в літературі. На що домінують літопису Василя вказував ще І. Франко [див.: 14, с. 148].

Р. Іванченко, відчуваючи народні корені походження Василя, зробила його свідком жаклих подій. Але співвідношення художньої достовірності й реальності не зовсім врегульоване. Іноді пригодницький елемент сюжету явно превалює над дослідницькою метою і не завжди віриш, що людина могла би написати такий твір, що вона для цього духовно визріла. Отож, характер цієї історичної особи потребує глибшої психологічної та історіософської мотивації. При цьому є потреба наголосити на тому, що такий авторський підхід віддзеркалює не лише ідейну, але й ідеологічну багатшаровість історичного процесу, у якій важко визначити домінуючі тенденції руху.

Р. Іванченко розташовує епізодичний, але надзвичайно важливий конфліктний момент між Нестором-літописцем і Сильвестром у перехрещенні моральної і релігійної площин, цим самим посилюючи актуальність етичних проблем. Нестор не може змиритися з необхідністю передачі Сильвестрові свого “пергамену”, бо зневажає його за ніцність духу, хисткість морально-етичних засад. Прагнучи розв'язати це питання, авторка поступово перемістила його в релігійну сферу. Нестор тривалий час не усвідомлював, що боротьба двох релігій в його душі триває й далі, але вже на тоншому, підсвідомому рівні. І лише на схилі літ він почав сумніватися в своїх поглядах: “Може, в цьому сила і міць людини, яка береже в собі своє коріння? Яка пам'ятає рід свій? Прости його, боже, за ці розмисли гріховні, але тепер (...) він не вважає старожитні звичаї свого народу ерессю. Нова віра вживається в них, поєднується, вбирає в себе життєдайні джерела могуті слов'янського духу” [5, с. 183].

Цей найбільший наріжний камінь – синтез релігії волі (язичництва) та релігії смиренності (християнства) – виявився не під силу Несторові. Відсутність душевної і духовної гармонії спонукають його до пошуку істини. Подібну проблему порушив Г. Гессе в повісті “Сіддхарта”, головний герой якої, все життя шукаючи істину, так і не зрозумів, що “шукати – означає мати мету. Знаходити – значить бути вільним, залишатися відкритим для будь-яких вражень, не мати цілі” [3, с. 126]. Життя ченця, віра в певні релігійні догми, обмеження ними – це перешкода для повноти відчуттів, а конкретна мета – його писання – перешкоджає йому, не дає повністю звільнитися від суєтності світу. Вважаємо, що саме цією внутрішньою амбівалентністю пояснюється не лише нереалізованість потенціалу Нестора як літописця, а і його упереджене ставлення до Сильвестра. Бо почуття любові до Батьківщини, патріотизму надзвичайно сильні, а як особі духовного статусу йому не властива відстороненість, тому він так і не зміг стати патріотом вищого духу в повному розумінні.

Як бачимо, є розуміння, але не усвідомлення проблеми. Тому припускаємо, що авторка свідомо обирає своєрідну розв'язку – поховання живцем, підкреслюючи глибинну суть проблеми. Несторові не вдалося досягти рівня душевної гармонії, осягти істину. Його “его” виявилось сильнішим, ніж релігійні погляди, але при цьому почуття патріотизму (конкретного) було домінуючим, мало найміцніші корені.

Проблема вирішення “літописного прийому” хвилювала Ю. Марцінківічюса (“Міндгаус”), Р. Федоріва (“Отчий світильник”). Зіставляючи проблемний рівень цих творів, необхідно брати до уваги жанри і способи художньої типізації. Оскільки “Міндгаус” Ю. Марцінківічюса – драматична поема, то маємо справу із статичними характерами. “Тут немає характеру в русі (...), ідея полонить персонажі, (...) як Фатум” [10, с. 59]. Однак протилежні індивідуальні особливості хронографів українського і литовського авторів відкривають різні шляхи розв'язання конфлікту.

У “Міндгаусі” Білий літописець гине від руки Чорного, дізнаючись на смертному одрі про визнання князем його правди.

Іван Русин в останніх рядках свого “Хронографа” відзначив, що у вивіщенні над людьми криється трагедія. Ці нотатки перекликаються з ідеями в “Міндгаусі”, “Гніві Перуна”. Але відзначимо, що Р. Федорів обирає нетрадиційну розв'язку лінії Русина, який залишається жити. Його “Хронограф” повинен бути переписаним, цим самим засвідчивши значний вплив романтичного струменя, тоді як за логікою розвитку подій напрошувалася філософська розв'язка. Аналогічний тип розв'язки, але поставленої на реалістичний ґрунт, має сюжетна лінія Нестора-літописця в романі Р. Іванченко “Гнів Перуна”.

До прийому літописання вдається й П. Угляренко в романі “Довгий шлях до озер”. Варто відзначити, що це історико-пригодницький роман, у якому автор наслідує вальтерскоттівську манеру письма. Історія в ньому – тло, на якому розгортаються динамічні, напружені події твору, вибудовані авторською фантазією. Оскільки вигадка в цьому романі є домінуючою, то й образ автора “Повісті врем’яних літ” теж їй підпорядкований. Однойменних персонажів П. Угляренка й Р. Іванченко єднає бажання залишити нащадкам правду про минуле Руси. Та коли у вищезгаданих творах “літописання” це не лише авторський прийом, але й елемент художнього дійства, то П. Угляренко вдається лише до згадки про нього наприкінці роману, що, думаємо, послаблює художній рівень і глибину його художнього полотна. Нестор П. Угляренка, на відміну від літописця Р. Іванченко, за своєю внутрішньою суттю ченець, який свідомо готував себе до прийняття сану і все життя прагнув звільнитися від мирського світу, його суєти, очистити душу від ереси, навіть відправляється на Афонську гору молитися.

Справа життя Нестора-патріота у творі Р. Іванченко – хронограф. Думається, це головна відмінність романів “Гнів Перуна” і “Довгий шлях до озер”. А різноманітність філософської наснаженості цих образів Р. Іванченко й П. Угляренка не сприяє їх глибшому типологічному зіставленню.

Прикметно, що в усіх творах, автори яких звертаються до образу літописця (романи П. Загребельного “Смерть у Києві”, Р. Іванчука “Манускрипт з вулиці Руської”, Р. Федоріва “Отчий світильник”, П. Угляренка “Довгий шлях до озер”, драматична поема Ю. Марцінкявічуса “Міндгаус”), саме хронограф є епіцентром головного конфлікту.

У “Гніві Перуна” три літописці: Нестор, Сильвестр, Гордята-Василій – носії трьох поглядів на свій час, трьох типів оцінок історії, драматизму її пізнання. Щоправда, конфлікт між Нестором і Сильвестром із морально-етичної площини переміщується в релігійну. А конфлікт між Нестором і Гордятою-Василієм має ідейне підґрунтя.

Усі троє відстоюють свої принципи. Так, Сильвестр (як і Силька П. Загребельного з роману “Смерть у Києві”) – пристосуванець, який задля задоволення своїх плотських потреб і потіхи амбіцій поділяє точку зору князя, підкоряється сильнішому. Це і лінія поведінки, і життєве кредо: “він зробить усе, щоб у пам’яті віків лишилося ім’я Сильвестра, а не сього возносливого престарілого честолюбця Нестора. Коли ж Сильвестру бути й далі отаким старанним і з більшою увагою перехоплювати в очах владик світу їхні жадання – сягне він і чину архімандритського (...), коли б лише уподобився він владикам земним – знайшлася б й для нього і кафедра єпископська” [5, с. 6].

“Протистояння” Нестора і Гордяти-Василія певним чином нагадує конфлікт між Білим і Чорним літописцями Ю. Марцінкявічуса. Нестор подібно до Білого літописця та Івана Русина (роман Р. Федоріва “Отчий світильник”) у своїх етичних і естетичних засадах керується принципами правди і справедливості. Але Несторове кредо містить ще й дидактичний аспект, на основі якого вибудовується програма хронографа: “Літописець (...) має право на минуле, щоб зберегти правду для майбутнього!” [5, с. 7]; “Слово мудре – не тлінне. У ньому душа й пізнання, невичерпна глибинна суть!” [5, с. 13]; “Найперше – сила держави” [5, с. 434]; “Головне – уміє розгледіти суть” [5, с. 14]; “Задля великого – відрикатись від малого” [5, с. 438].

Нестор сприймає історію як закономірний процес суспільного розвитку, у якому варто акцентувати увагу на здобутках, а втрати і прорахунки нащадки повинні вчитись бачити між рядками. Гордята-Василій же фіксує вчинки, події і намагається їх зрозуміти з точки зору історії, піддаючи сумніву правильність ідейно-естетичних засад Нестора.

Те, що залишається після миття в літературі, зазвичай добувається в нещадній боротьбі з обставинами і самим собою. “Взагалі, талант дуже складне, важке поняття, і справа тут не стільки в здібностях людини, скільки в тому, що талант є здатність знайти власну долю” [цит. за: 12, с. 7], – писав Т. Манн.

У контексті такого визначення таланту Нестор більш ніж талановитий. Літописець своїм життям і творчістю претендує на утвердження надзвичайно важливої проблеми – вміння і мужності бути самим собою. Не боятися і не соромитися своїх “душевних нечистот”. Усвідомлення Нестором проблем і є їх розв’язанням і усуненням.

Р. Іванченко зображає у творі різні типи характерів. Не вдаючись до окреслення розмаїття проблематики роману “Гнів Перуна”, їх можна поділити на дві групи. Перша – це ті, які рухаються по колу; вони не здатні розвиватися, у них відсутня потреба пізнання (це так звані обивателі, до яких належить Сильвестр). Представникам другої властивий рух по вертикалі; такі натури усвідомлюють, що лише пізнавши себе, пізнаєш світ. Тільки після цього стають можливими і милосердність, і всепрощення, й істинна любов, і вічне мистецтво (Нестор, Гордята-Василій).

Подібне ставлення до людини – основа, фундамент світовідчуття Р. Іванченко, і решта проблем її роману – похідні від цього.

Авторка наголошує, що існування цих двох категорій людей глибоко зумовлено існуванням категорій Добра і Зла. Обивателі, які переважають у своїй кількості, в силу своєї природи здатні створювати “проблеми”, як для себе самих (тільки вирішувати вони їх не завжди в змозі), так і для людей, які шукають істину. Тому, напевно, у цьому світі існують біль, страждання, насилля. Але і все це, як не парадоксально, необхідно. Саме такі духовні перешкоди, які повинен долати в романі митець, жінка, яка його кохала все життя, й інші персонажі, відкривають шлях до розвитку. Неспокійна людина, яка сумнівається, скептик, рано чи пізно відчує потребу самому до всього дійти, самому у всьому розібратися (Нестор, Гордята-Василій). А це найголовніше.

Р. Іванченко, змоделивавши образи митців, які своїм талантом несли світло і не уникали при цьому “темряви”, дає можливість поглянути на життя по-новому, під різними кутами зору.

Галицько-Волинський літопис зберіг лише кілька рядків про “славетного співця Митусу, який колись із гордості не схотів служити князеві Данилові. Розшарпаного як в’язня, привели, сиріч, як ото сказав творець притч Соломон: “Гордість дому твого сокрушиться, бобра, і вовка, і барсука обдеруть. Се так реченням сказано було” [2, с. 203].

Ця коротка цитата не проливає світла на постать Митуси. Навпаки, ніби пропонує благодатний ґрунт для художньої фантазії, для мистецького дослідження його постаті, випробування полярних аспектів протистояння мистецтва і влади, співця і володаря. “Нез’ясованість біографічних фактів Митуси, – вважає М. Ільницький, – є благотворною, дає можливість для творення конструктивного концептуального образу” [7, с. 162-163]. Українська література засвідчила своє зацікавлення постаттю співця. Так, образ Митуси надихав ще письменників XIX ст.: М. Костомарова (вірш “Співець Митуса”), І. Франка (поезія “Бунт Митуси”), знайшов місце у творчості художників слова XX ст.: Р. Іванчука (роман “Шрами на скалі”), Р. Іванченко (роман “Золоті стремена”), Н. Бічуї (новела “Буєсть Митусина”). Поява низки художніх варіантів цього образу свідчить про залежність трактувань тієї чи іншої постаті від мистецьких завдань часу.

І. Франко пояснював своє звернення до образу Митуси зацікавленням віршем М. Костомарова “Співець Митуса”. Відзначивши позитивні моменти поезії, І. Франко говорив: “автор представляє Митусу співаком, повним не мотивованою нічим ненависті (...) до князів, (...) суспільно-політичного устрою (...). Се було причиною, що я в своїй композиції поспробував трохи інакше мотивувати виступ Митуси проти князя Данила, причім, користуючися свободою поетичного помислу, відступив даліше від історичної дійсності, ніж се вчинив Костомаров” [13, с. 42].

Отож, у “Бунті Митуси” І. Франка відсутні абстрактні декларації, пейзажні атрибути, ремствування. Ця поезія прикметна соціальними мотивами, публіцистичними відтінками. Суттєва різниця у виборі напрямку художнього осягнення образу цілком виправдана, адже М. Костомаров – романтик, І. Франко – представник реалізму. І все ж таки відзначимо, концепція має сугестію на художнє осмислення цього образу сучасними письменниками.

В основу художніх концепцій образу Митуси Р. Іванчука й Н. Бічуї покладено трактовку І. Франка. На відміну від своїх попередників і сучасників, Р. Іванченко обирає інший шлях.

Образ Митуси в романі “Золоті стремена” епізодичний, але це не зменшує вагомості його ідейної суті. Авторка пильно стежить за літописом. Як і в давньоруській пам’ятці, у романі князь співця не страчує, спочатку виганяє з Володимира, а потім із Галича. М. Ільницький вважає, що цей “варіант вирішення долі Митуси (...) не розв’язує проблеми трактування самого образу (...) Якоїсь цілісної точки зору щодо цього у творі (...) немає (...), роздвоєність не дає можливості цьому персонажеві виконати жодної функції, ні “славутного”, ні “буєсловного”, і крім цього виступати дійсно історичною особою” [7, с. 167-168].

Здається, що літературознавець залишив за межами своєї уваги факт епізодичності образу, саме це дало підстави для такого критичного висловлювання.

Реципієнт зустрічається з Митусою в момент розгулу боярської сваволі і відчаю простого люду, тоді, коли в душах “черні” домінує дух протесту. “Цибатий, зсушений, у довгій, до колін полотняній сорочці” [6, с. 90] старець ратує за активність народних мас: “не спить у веригах, бо то найбільший гріх перед дітьми вашими! (...) Бог не простить вас...” І радить стояти за сильного князя, який би усю землю руську єднав, “супроти коромольників-бояр став!” [6, с. 90], який би усвідомлював, що його сила в народі. Завдяки такому ставленню до реальності Митуса позбавлений прив’язаності до земного, прилучається до глибокого, підсвідомого розуміння соціальних процесів.

Відзначимо, що такі деталі характеристики Митуси, як “сліпий старець”, “співець”, “гусяр” дають підстави для визначення в соціально-ментальній структурі давньоруського суспільства його статусу – статусу “божого чоловіка”.

Важливим компонентом у просторовому розгортанні образу співця виступає хронотоп дороги – з Володимира до Галича й далі. Це дорога співця, який дає натхнення людям на подвиги.

Окрім того, дорога відіграє не лише символічну роль, а й конкретно-чуттєву репрезентацію. Це конкретний шлях (у кожного персонажа він свій) до людей з метою пробудження національної свідомості, людської гідності.

Митуса покликаний бути речником народу. Тому, залежно від соціально-політичної ситуації, він або кликав єднати руську землю, або словами своїми “чернь ворохобив” супроти князів. Така амбівалентність персонажа пояснюється прагненням бачити руську землю суверенною, державу, побудованою на засадах гуманізму і єдиновладдя, й, у першу чергу, бачити свій народ духовно вільним і незалежним, бо духовна форма рабства – найтяжча. Загалом прекрасно орієнтуючись у соціально-політичній, духовній, культурній сферах того часу, авторка зуміла фрагментарну лінію Митуси піднести до рівня духовного символу доби XIII ст., боротьби суспільних пристрастей.

Отже, Р. Іванченко, змоделивавши образи митців і народних речників, які несли світло, не уникаючи при цьому соціальних і морально-етичних проблем сучасності, дає підстави говорити про актуальність порушеної проблеми в літературі й літературознавстві, а також про перспективи її дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. Смысл творчества / Н. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 173 с.
2. Галицько-Волинський літопис / пер. В. Махновця. – Львів : Червона калина, 1994. – 254 с.
3. Гессе Г. Сиддхарта / Г. Гессе // Избранное. – К. : Фирма “Фита Лтд”, 1993. – С. 5-139.
4. Гордин Я. Порвалась связь времен? / Я. Гордин // Вопросы литературы. – 1986. – № 3. – С. 43-71.
5. Іванченко Р. Гнів Перуна : роман / Р. Іванченко. – К. : Радянський письменник, 1982. – 503 с.
6. Іванченко Р. Золоті стремена : роман / Р. Іванченко. – К. : Радянський письменник, 1984. – 447 с.
7. Ільницький М. Людина в історії: (Сучасний український історичний роман) / М. Ільницький. – К. : Дніпро, 1989. – 356 с.
8. Ільницький М. Історія мисляча / М. Ільницький // Дніпро. – 1969. – № 4. – С. 140-149.
9. Ловмянский Х. Русь и норманы / Х. Ловмянский. – М. : Прогресс, 1985. – 304 с.
10. Озеров Л. Лира родилась из лука / Л. Озеров // Литературное обозрение. – 1976. – № 5. – С. 2.
11. Повість минулих літ : літопис / пер. В. Близнеця. – К. : Веселка, 1989. – 221 с.
12. Сахаров В. Михаил Булгаков: уроки судьбы / В. Сахаров // Булгаков М. Белая гвардия. Мастер и Маргарита. – К. : Молодь, 1989. – С. 3-14.
13. Франко І. Літературні письма / І. Франко // Збір. тв. : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 26-48.
14. Франко І. Проповідь і поучення / І. Франко // Збір. тв. : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 40. – С. 36-159.
15. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр // Собр. соч. : в 5 т. – М. : Московский клуб, 1992. – Т. 1. – 395 с.

УДК 821.161.1:82-311.6

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕРОЯ В РОМАНАХ Д. МОРДОВЦЕВА О ПЕТРЕ I

Павленко І. Я., д. філол. н., професор, Гринь Ю. В., студент

Запорозький національний університет

В статті аналізуються художественна специфіка, форми вираження і динаміка змін авторського відношення до героя.

Ключевые слова: історичний роман, історизм, герой, епоха, художественна інтерпретація, інтертекст.

Павленко І. Я., Гринь Ю. В. ЕВОЛЮЦІЯ ГЕРОЯ В РОМАНАХ Д. МОРДОВЦЕВА ПРО ПЕТРА I / Запорізький національний університет, Україна.